

رضا زمر دیان

ویژگیهای گویش قاین*

گویش قاین دارای ۳۷ واحد صوتی یا واج (فونم) است که از این تعداد ۲۲ تایی آن صامت (همخوان) و ۱۵ تایی دیگر آن مصوت (واکه) است. صامتهای این گویش عبارتند از: صامتهای انسدادی (بستواج): پ، ب، ت، د، چ، ج، ک، گ، ء - صامتهای انقباضی (سایواج): ف، و، س، ز، ش، خ، غ، ه - صامتهای تودماغی (غنواج، خیشومی): م، ن - صامتهای کناری و لرزانی (تکریری): ل، ر و نیمه مصوتی. اینک صامتهای فوقرا در جدولی که معرف دستگاه صامتهای گویش قاین است مرتب می‌کنیم.

دستگاه صامتهای گویش قاین

کلاس	لب و دندان (مرزبانی)	دندانی	صفیری	تقی	پیش‌گامی	پس‌گامی	ملازی
ء	پ				چ	ك	
	ب		د		ج	گ	
ه		ف	س	ش			خ
		و	ز	-			غ
	م						
			ن				

ر ل ی

* این مقاله متن سخنرانی نگارنده است که در نخستین کنفرانس ایران‌شناسی (تهران،

اگر دستگاه صامت‌های گویش قاین را با فارسی کنونی مقایسه کنیم می‌بینیم که دستگاه صامت‌های این گویش يك صامت کم دارد و آنهم صامت تفشی (chuintante, palatal fricative) «ژ» می‌باشد. گویش قاین بجای این صامت از صامت «ج» استفاده می‌کند و مثلاً کلمات ژاله و مژه در این گویش جلّه jālə و مجه mojä تلفظ می‌شود. البته در يك مورد این صامت شنیده می‌شود و آن هنگامی است که صامت «ج» پیش از صامت «د» قرار گرفته باشد، و این بدان جهت است که خود صامت «ج» ترکیبی از [d] و [ž] می‌باشد (ž = dž) و وقتی پیش از «د» واقع شود گروه صامت [džd] بوجود می‌آید که تلفظ آن برای اهل گویش مشکل است زیرا در این گویش کلمه‌ای وجود ندارد که در آن سه صامت پهلوی هم قرار گرفته باشد، بهمین جهت آنرا [ž] تلفظ می‌کنند مانند کلمه هیجده فارسی، که در قاینی هیژده [hiždä] تلفظ می‌شود.

مصوت‌های گویش قاین دارای سه‌بخش ساده، مرکب و کشیده (بلند)

است از این قرار:

مصوت‌های مرکب

مصوت‌های کشیده

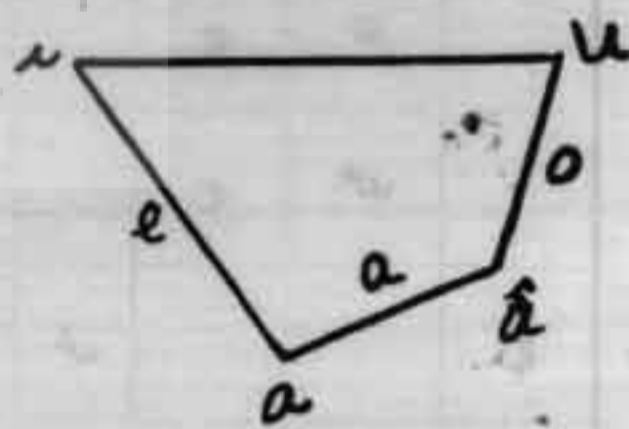
مصوت‌های ساده

ei ou

ē ō

ai au

āā

در مقایسه دستگاه مصوت‌های گویش قاین با دستگاه مصوت‌های فارسی

شهریور ۱۳۴۹) قراءت شده است.

۱- این صامت درحقیقت انقباضی کامل نیست و تلفظ آن بین انسدادی و انقباضی

است اما چون به انقباضی نزدیک‌تر است در زمره این صامتها قرار گرفته است.

کنونی مشاهده می‌شود که این گویش هفت مصوت بیشتر از زبان فارسی کهنی دارد. این هفت مصوت عبارتند از: مصوت ساده / a / ، دو مصوت مرکب / ai / / au / و چهار مصوت کشیده (بلند) / ē / ، / ā / ، / ā̄ / ، / ō / . برای اینکه باین هفت مصوت اضافی گویش قاین آشنا شویم از نظر واج شناسی (فونولوژی) آنها را بررسی می‌کنیم .

در دستگاه مصوتهای ساده گویش قاین يك مصوت دیده می‌شود که در فارسی معادلی ندارد و آن مصوت / a / می‌باشد. وجود این مصوت را از مقایسه‌های زیر می‌توان تشخیص داد :

ma : a/ā «من = ضمیر شخصی» - mā «من = واحد وزن»، čayu «چایها» čäyu «چاهها» ، nana «غذای آبکی بخصوص در زبان بچه‌ها» - nänä «مادر» alam «جهان ، عالم» - älam «بیرق ، لوا» .

دو مصوت مرکب / ai / ، / au / در گویش قاین شنیده می‌شود که در فارسی کهنی معادلی ندارد. این دو مصوت که در بسیاری از کلمات قاینی و از جمله در کلمات: šaut «شویت = گیاه طبی» kauš «کفش» saur «سرو» و maig «خامه» ، daina «دایره و دایره‌زنگی» ، ainä «آئینه» شنیده می‌شود از مقایسه کلمات زیر تشخیص داده می‌شود :

au/ou : eštau «چطور، چگونه» - eštou «شتاب ، عجله» ، gau «گاو» gou «گاو» ، polau «پلواها» - polou «پلو» .

ai/ei : vai «باو» - vei «ری (آرد)» ain «ع = عین» - ein «خوب» ... علاوه بر مصوت ساده / a / و دو مصوت مرکب / au / ، / ai /

۲- تنی چند از زبان‌شناسانی که این مقاله را در نخستین کنگره ایران‌شناسی استماع فرمودند ، اظهار نظر کردند که چون این مصوتهای فطرت در وسط کلمه معتبر هستند ، یعنی موجب تشخیص کلمه‌ای از کلمه دیگر می‌شوند و در جاهای دیگر کلمه چنین نقشی ندارند ، نمی‌توان به آنها عنوان واج داد، بلکه باید آنها را گونه (varian , variante) ای از مصوتهای دیگر شمرد ؟

چهار مصوت کشیده (بلند) درگوش قاین وجود دارد که باز در فارسی کنونی برابری ندارد. وجود این چهار مصوت از سنجشهای زیر تشخیص داده می‌شود:

— $\bar{o}/o$: $k\bar{o}n\bar{a}$ «کهنه» — $(mo) kon\bar{a}$ «می‌کند»، $t\bar{o}f\bar{a}$ «تحفه» —
 $(x)of\bar{a}$ «سرفه»، $m\bar{o}r$ «مهر» — $(k\bar{a})mor$ «دیرکشت» .
 $\bar{e}/e$: $m\bar{e}r\bar{a}$ «مهره = مہری» $mer\bar{a}$ «می‌رود»، $\check{c}er\bar{a}$ «چهره =
 روبرو» — $\check{c}er\bar{a}$ «چرا = بلی» .
 $\bar{a}/\bar{a}$: $p\bar{a}lu$ «پهلوی» — $p\bar{a}lu$ «پلها = سدها»، $k\bar{a}du$ «کاهدان» —
 $k\bar{a}du$ «کدام ، کدو» .

$\bar{a}/a$: $m\bar{a}r$ «مهر = کابین» — mar «مرا»، $\check{s}\bar{a}r$ «شهر» — $\check{s}ar$ «بدی» .
 در ساختمان صرفی (morphology, morphologie) گویش قاین در مقایسه با فارسی کنونی ویژگی‌هایی بچشم می‌خورد که اگر قرار باشد به تفصیل یاد شود سخن بدرازا خواهد کشید، از اینرو بذکر اهم آنها قناعت شده است:

۱- مفرد و جمع. در گویش قاین دو نشانه جمع وجود دارد که برخلاف فارسی کنونی تابع جاندار و بی‌جان و... نیست بلکه تابع جزء پایانی کلمه است، یعنی بسته باینکه کلمه به چه صامت و مصوتی ختم شود یکی از دو نشانه جمع را می‌پذیرد. این دو نشانه عبارت از مصوتهای: au, u می‌باشد. بطور کلی تمام کلماتی که در مفرد به مصوتهای: $\bar{a}, \hat{a}, \bar{o}$ ختم می‌شوند در جمع نشانه au می‌گیرند و بقیه کلمات با هر صامت و مصوتی که ختم شده باشند بدون استثناء با نشانه u جمع بسته می‌شوند. در مورد کلماتی که با نشانه au جمع بسته می‌شوند این گمان تقویت می‌شود که شاید در اینجا نیز نشانه جمع u بوده که با مصوت پایانی کلمه ترکیب شده و مصوت مرکب au را ساخته است (البته این حدس در مورد کلماتی که به مصوت مرکب ou ختم می‌شوند شاید درست نباشد).

نمونه کلماتی که بانثانه u - جمع بسته می شوند :

جمع	مفرد	جزو پایانی	جمع	مفرد	جزو پایانی	
مردمان	märdomu	م	کتها	kotu	کت	ت
بادامها	badomu	ب	مردان	mardu	مرد	د
کبابها	käbabu	ب *	قندها	qandu	قند	د
شنها	šenu	ن	مشکها	mašku	مشک	ک
پیران	piru	ر	خاکها	xaku	خاک	ک
شیرها	širu	ر	سگها	sägu	سگ	گ
دلها	delu	ل	سنگها	sangu	سنگ	گ
گلها	golu	ا	لوحها	käläču	لوح	ج *
پیراهنها	pärhänu	ا	لبها	bočču	لب	ج *
چاهها	čäyu	ا	کاجها	kaĵu	کاج	ج *
نانها	nanu	ن	گنجها	ganĵu	گنج	ج *
موها	muyu	ی	کشمشها	kešmešu	کشمش	ش
پهلوها	päluyu	ی	شپشها	äšpošu	شپش	ش
شیرینیها	širinyu	ی	مسها	mesu	مس	س
چربیها	čärbiyu	ی	مگسها	mäqäsu	مگس	س
نیها	neiyu	ی	بزها	bozu	بز	ز
			پیازها	piyazu	پیاز	ز
			حشرات	koxu	کنخ، حشره	خ *
			نخها	naxu	نخ	خ *
			مرغان	morqu	مرغ	ق
			باغها	baqu	باغ	ق

آگاهی ۱- باید دانست که این نشانه هنگامی بکار می‌رود که کلمه به‌تنهایی استعمال شده باشد ولی اگر کلمه مضاف یا موصوف واقع شود نشانه جمع تغییر می‌کند و بوسیلهٔ *an* جانشین می‌شود:

mäskan gou «مسکه‌های گاو» *kučan mäššād* «کوچه‌های مشهد»
touran muyi «توبره‌های مویی» - *xorman koxuk* «خرماهای کرم‌دار» ،
assiyan avi «آسیاهای آبی» *gādan sāmerä* «گداهای سامره» -
polan berenj «پلوهای برنج» ، *šan zemestu* «شبهای زمستان» .

اگر به‌مفرد و جمع کلماتی که لیست آنها در بالا داده شد توجه کنیم و آنها را بایکدیگر مقایسه نمائیم ملاحظه خواهیم کرد که در برخی از کلمات علاوه بر پذیرفتن نشانهٔ "u" که پسوند جمع است تغییرات دیگری نیز روی داده ، چنان که کلماتی که در مفرد به‌مصوت‌های: 'a' 'u' 'i' ختم شده‌اند پیش از نشانهٔ جمع صامت‌های «ی» و «ن» ظاهر می‌شود و این بدان جهت است که در این گویش دو مصوت در کنار هم قرار نمی‌گیرند و ناگزیر صامت‌های «ی» و «ن» آن‌دورا بیکدیگر می‌پیوندند ، البته کسانی که بازبان فارسی آشنائی دارند ممکن است بگویند این همان یاء و نونی است که در فارسی وجود دارد و در گویش قاین افتاده و در موقع جمع ظاهر می‌شود، اما باید توجه داشت که در بررسی همزمانی (synchrony , synchronie) زبان یا لهجه‌ای ما حق نداریم از اطلاعات تاریخی کمک بگیریم ، وانگهی بررسی‌کنندهٔ گویش شاید کسی باشد که با زبان فارسی آشنائی نداشته باشد و از همه مهمتر اینکه کلمات *ča* «چاه» و *ra* «راه» که در جمع *čäyu* «چاهها» و *räyu* «راهها»، می‌شود در اصل چاه و راه بوده‌است، تغییر دیگری از این نوع که در مفرد و جمع بعضی کلمات بچشم می‌خورد اینست که اگر واج ماقبل آخر کلمه‌ای، مصوت "â" باشد در موقع جمع این "â" به مصوت "a" تغییر پیدا می‌کند (این نوع کلمات در

لیست باعلامت ستاره مشخص شده است).

آگاهی ۲- همان طور که در مورد علامت جمع *au* - گفته شد ، علامت جمع *u* - هم وقتی بکار می رود که کلمه به تنهایی استعمال شده باشد ، ولی اگر کلمه موصوف یا مضاف باشد بعد از علامت *u* - صامت "n" افزوده می شود : *därun xunau* «درهای خانه ها» ، *maškuu mäs* «مشکهای ماست» ، *mesun kōnä* «مسهای کهنه» ، *baqun šaik* «باغهای شاهیک» ، *golun eftougärdu* «گلهای آفتاب گردان» ، *sägun gälä* «سگهای گله» ، *pirun qädim* «پیران قدیم» ، *deräxtun tud* «درختان توت» .

۲- ضمائر . در گویش قاین آنچه در دستورها ضمیر ملکی متصل خوانده می شود وجود ندارد و تنها شش ضمیر دیده می شود که میان ضمائر شخصی و پسوندهای شخصی (یا باصطلاح دستورها ضمائر ملکی منفصل) مشترک است . این شش ضمیر عبارتند از : *ma* ، تو ، *to* ، ای ، *i* ، *mā* ، شما ، *šomā* ، اینو ، *inu* (*unu*)

مثال برای ضمیر شخصی : *mo vo to vo i xdei ham me-r-em*

«من و تو و او باهم میرویم» *mā vo šoma mo-mun-em unu le-r-an*
 «من و شما میمانیم آنها بروند» مثال برای پسوند شخصی (ضمیر ملکی منفصل) .

serây ma «سرای من» ، *serây to* «سرای تو» ، *serây-i* «سرای او» ، *serây mā* «سرای ما» ، *serây šomā* «سرای شما» ، *serây inu* «سرای اینان» .

۳- حروف اضافه . چندتا حرف اضافه در گویش قاین وجود دارد که در فارسی کنونی دیده نمی شود . این حرفهای اضافه عبارتند از :
 الف - حرف اضافه *va* این حرف اضافه معادل «به» فارسی کنونی قرار می گیرد مانند : *biyā va to värguyom* «بیا به تو بگویم» ، *va to vär xom go* «بتو خواهم گفت» .

ب - حرف اضافه *vär* . این حرف اضافه در فارسی کنونی برابر حرف اضافه «بر» و «از» قرار می‌گیرد:

vär kojä berafte، «روزه بر من واجب نشده» *ruzä vär ma vaĵeb našodä* «از کجا رفت = از کدام سوی رفت» . گاهی هم با فعلهایی بکاررفته که در فارسی کنونی حرف اضافه نمی‌گیرد *ke vär to zädä* «چه کسی ترا زده است».

ج - حرف اضافه *hä* . این حرف اضافه معادل حرف اضافه «به» فارسی کنونی است که گاهی معنی «در» می‌دهد: *hä ma de* «بده به من» *hä inu de* «بده به ایشان» *kaušun mar hä kojä nâdi* «کفشهای مرا در کجا نهادی (کجا گذاشتی)» .

د - حرف اضافه *xod (xodei)* . این حرف اضافه درست معادل حرف اضافه «با» فارسی کنونی است . *mar xod xo bebär* «مرا با خود ببر» . *ma xodei šomâ miyayom* «من باشما می‌آیم» .

۴- دستگاه فعلی . دستگاه (سیستم) فعلی گویش قاین از آن جهت با دستگاه فعلی فارسی کنونی فرق دارد که همه افعال آن در موقع صرف با پیشوندی همراه است ، و این پیشوند در صورتی که جزء فعل باشد (در فعلهای پیشوندی) با همه صیغه‌ها و زمانها می‌آید و در صورتی که جزء فعل نباشد ، زمان حال مطلق و ماضی استمراری با پیشوند *me (mo)* و بقیه زمانها با پیشوند *be (bo)* همراه است . اینک برای روشن شدن مطلب صرف دو فعل قاینی ذیلاً آورده می‌شود:

الف : گفتن

vär-mo-g-om

زمان حال مطلق

vär-gu-y-om

حال التزامی

vär-gu

امر

vär goft-om

ماضی ساده

vär goftä-y-om

ماضی نقلی

vär-mo-g-om	ماضی استمراری
vär-goftä bod-om	ماضی بعید
vär x-om go	مستقبل

ب : رفتن

me-r-om	زمان حال مطلق
be-r-om	حال التزامی
bo-r-ou	امر
be-raft-om	ماضی ساده
beräftä-y-om	ماضی نقلی
me-raft-om	ماضی استمراری
be-räftä bod-om	ماضی بعید
bo-x-om ra	مستقبل

۵- اگر از نظر تاریخی گویش قاین را بررسی کنیم ملاحظه خواهیم کرد که این گویش بسیاری از خصوصیات زبان پارسی را حفظ کرده است که از آن جمله یکی استعمال پیشوند فعلی «ب» همراه فعل ماضی است که شرح آن در بالا گذشت. این پیشوند که امروز منحصرأ بامضارع التزامی و امر می آید در گذشته با فعل ماضی هم آمده است: و اندرجهان هیچ گروهی نبوده است که پیغامبر از میان ایشان برفت و... ترجمه تفسیر طبری مجلد سوم صفحه ۶۸۷.

دیگر بکاربردن پسوند نسبت و خویشاندی او=آن (اوقاینی برابر آن فارسی قرار می گیرد) می باشد: حسن ممدو Häsan Mammädu «حسن پسر محمد» حسین الیو Hosein äliyu «حسین پسر علی» سرای پدرو serây pedäru «سرای پدری = خانه پدری».

این پسوند در پهلوی در نسبت پسر به پدرش بکار می رفته مانند اردشیر بابکان = اردشیر پسر بابک، هرمز بامدادان = هرمز پسر بامداد.